II. világháborús frontesemények és következményei Mesztegnyőn és környékén I.

Mesztegnyő község Somogy megyében Marcalitól 10 km-re és Balatonmáriától 27 km-re délre található. A falut északkeletről Hosszúvíz, északról Kelevíz, északnyugatról Gadány, nyugatról Nagyszakácsi, délnyugatról Szenyér, délről Böhönye, délkeletről Nagybajom, keletről Kak és Cserfekvés határolja.

A község határában a falutól délnyugatra 2 km-re Sósgátpuszta, délre 2,5 km-re Landipuszta helyezkedik el, mindkét település közigazgatásilag Mesztegnyőhöz tartozik. A vizsgált időszakban mindkét település lakott volt.

A község lakóinak száma a közigazgatásilag hozzácsatolt településekkel együtt 1600 fő.

A falutól nyugatra a Marcali-hát észak-dél irányú dombvonulatai húzódnak 250 m tengerszintfeletti legnagyobb magassággal. E dombvonulaton található a Gadányi-cser és a Mesztegnyői-szőlőhegy is. Innen nagyon jó kilátás nyílik tiszta időben 30–35 km távolságra is. Alátámasztja ezt az állítást az a tény is, hogy a Magyar Királyi Honvédség itt épített ki egy megfigyelőpontot légvédelmi felderítés céljából. Az adatokat a zalaegerszegi légvédelmi központba jelentették.[1]

A háború előszele

Az 1944. év katasztrofális volt a tengelyhatalmak számára. Állandó a visszavonulás a frontokon, és egyre nyilvánvalóbb, hogy elveszítik a háborút.

A német Dél-hadseregcsoport 1944. június 25-én Hans Friessner parancsnoksága alatt ekkor még Romániában harcolt a Dnyeszter–Kisinyov–Jasi–Kárpátok vonalán. A hadseregcsoport az 1944. augusztus 23-i román átállás és a szovjet támadás miatt szorongatott helyzetbe került, és a szövetséges magyar csapatokkal együtt állandó harcban vonult vissza Erdélybe.[2] 1944 szeptemberében már a trianoni Magyarországon folynak a harcok.

Ebben az időben Mesztegnyő még békés képet mutatott, de a háborúra utaló jelek már érzékelhetők. 1944 októberében egy német tiszt vezetésével német, magyar és olasz katonákból álló csoport érkezett a faluba. A tiszteket lakásokban, a legénységet istállókban és pajtákban szállásolták el, és pár nap múlva távoztak.[3] Aztán feltűntek dél felől a Bácskából menekülő svábok. Nagy, erős vasalt szekerekkel érkeztek, és a házaknál szállásoltak be. Élelmiszert hoztak magukkal, és vásároltak is. Néhány hét múlva ők is elhagyták a falut.[4]

A 3. Ukrán Front parancsnoka Tolbuhin marsall 1944. november 6-án parancsot adott az 57. szovjet hadsereg parancsnokának Sarohin vezérezredesnek, hogy Apatintól északnyugatra keljenek át a Dunán és alakítsanak hídfőt. A parancsot 6-áról 7-ére virradó éjszaka teljesítették úgy, hogy a védekező „Brandenburg" páncélgránátos-hadosztály csak november 7-én reggel észlelte az áttörést. A nap folyamán idevezérelt német és magyar csapatok támadásai ellenére sem sikerült megállítani a szovjetek átkelését. Az 57. szovjet hadsereg lendületes előretörése következtében a front állandóan változott. 1944. november 6-án elérte Pécs vonalát, november 30-án északon kiért Siófokig, nyugaton elérte a Marcali járás keleti szélét. December 9-ére a front somogyi szakasza a Balaton és a Dráva között elérte azt a vonalat, amely kisebb-nagyobb változtatással egészen 1945 március végéig állott.[5]

---

[1] *id. Boda Sándor* visszaemlékezése

[2] *Hans Friessner:* Árulások, vesztett csaták. Printer Budapest 69–70. old.

[3] Benkes László visszaemlékezése

[4] Rumi Mihályné visszaemlékezése

[5] *Veress D. Csaba:* A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest 1984. 29. old.

A harc megkezdése

A mesztegnyői frontszakasz a Balaton–Dráva közötti front része volt. A Vörös Hadsereg 3. Ukrán Frontjához tartozó 57. szovjet hadsereg, az első bolgár hadsereg, valamint a Jugoszláv Hadsereg és ebben a délvidéki magyarokból álló „Petőfi brigád" harcolt a szovjet oldalon. A parancsnok M. N. Sarohin vezérezredes volt.

A szembenálló 2. német páncélos hadseregben a német nemzetiségű katonák mellett harcoltak bosnyák SS alakulatok, de magyar alakulatok is, mint pl.: Kéthelynél a pápai ejtőernyősök, csendőrezredek és a „Bakony" ezred katonái.[6] A 2. német páncélos hadsereg parancsnoka, Maximilian de Angelis tüzérségi tábornok Budapesten született, az Osztrák Magyar Monarchia tisztje volt, később osztrák, majd az Anschluss után Wehrmacht tábornok lett. Nehéz helyzetben kellett megállítania az előrenyomuló 57. szovjet hadsereget, amely december 4-én azt a parancsot kapta, hogy december 5-ére érje el a Nagyatád–Lábod–Babócsa vonalat és továbbnyomulva akadályozza meg, hogy az ellenség a Balaton és Nagykanizsa között tartós védelembe menjen át.[7]

A faluban a vezetés előzőleg értesülhetett a támadásról, mert Veszprém megyébe kellett elszállítani a jegyzőt és a tanítót, aki egyben leventeparancsnok és a nemzetőrség parancsnoka is volt. A csendőröket pedig Zalaegerszegre vitték. A községben általános volt a félelem, a családok egy része a szőlőhegyre vagy az erdészházakhoz húzódott bízva abban, hogy a félreeső helyeken könnyebben megmenekül.[8]

A német hadseregnek a front északi, Nagybajomtól a Balatonig tartó részén csak elszórtan voltak egységei, és így a szovjet csapatok december 5-én délután 3–4 óra között harc nélkül bevonultak Mesztegnyőre. Előzőleg már elfoglalták a Marcali–Bize–Kelevíz vonalat és így a Marcali–Mesztegnyő közötti utat tudták a felvonulásra használni.[9] Az információ hiányával magyarázható, hogy december 5-én Szenyér felől négy darab német katonai teherautó érkezett a faluba, Marcali irányába akartak menni. A beérkező szovjetek Újváriék előtt kilőtték az egyiket, a másikat ettől északra, a többi pedig elmenekült. A szovjet bevonulás rendben folyt le, gyalogos és lovas alakulatok érkeztek, ágyúkat húzattak az úton, és a járdákon vonultak északról dél felé. A lakosok kimentek az utcára, és némán nézték a katonákat, akik elnyűtt, olajos ruhában érkeztek. Az egyik szemlélő a gépszerelők ruhájához hasonlította az öltözetüket.[10]

A Malomköznél nyugati irányba vonultak Nagyszakácsi felé. A szovjetek bevonulásakor a gátradülői határrészben Kalóczi Ferenc helyi lakos kukoricaszárért ment ki, odalovagolt hozzá egy fiatal katona, és azt kérdezte, merre van Nagyszakácsi, majd ellovagolt arrafelé. A szovjetek közben kihirdették, hogy akik a hegyen vannak, jöjjenek haza, mert ha nem, akkor partizánoknak tekintik őket. Nyakas Lászlóné és családja a felhívásra hazajött és a Vendelképnél találkoztak az oroszokkal, akik Nagyszakácsi felé mentek lovakkal, gyalog és ágyút is vontattak.[11] Találkoztak a hegyen szovjet felderítőkkel az ott meghúzódók is, akiknek nagyon kellemes meglepetést okozott a felderítők parancsnoka, aki civilben tanító, beszélt németül és nagyon intelligensen viselkedett.

A nyugati irányú szovjet csapatmozgások december 6-án érték el Nagyszakácsi községet. Horváth Gyula karpaszományos szakaszvezető, a „Bakony" ezred parancsnokának sofőrje, 1944. december 6-án alkonyattájt parancsot kapott báró Marczos ezredestől, az ezredparancsnoktól, hogy derítsék fel Nagyszakácsi térségét. Három kocsiból álló osztagukkal elindultak Nagyszakácsi felé, és felderítették, hogy a szovjetek a falutól keletre, párszáz méterre állnak. Már kerülő úton tudtak csak visszamenni Szőcsénypusztára a német parancsnokságra.[12]

---

[6] *Gosztonyi Péter:* Vihar Kelet-Európa felett. Népszava Budapest, 1991. 67. old.

[7] *Borus József:* Hadszíntér Somogy földjén in. Somogy Megye Múltjából. Somogy Megyei Levéltár Kaposvár 1970. 217. old.

[8] özv. Nyakas Józsefné visszaemlékezése

[9] *Borus József* i.m. 219. old.

[10] Szili László visszaemlékezése

[11] Nyakas Lászlóné visszaemlékezése

[12] Horváth Gyula visszaemlékezése

Ezekben a napokban a front déli szakaszán Nagybajom és Barcs között folytak súlyos harcok. Itt a 44. német gránátoshadosztály, a 71. gyaloghadosztály és a „Brandenburg" páncélgránátos-hadosztály védekezik. Ettől északra Nagybajom és a Balaton között hézagos volt a német védelem, mert a szovjetek gyors támadása következtében nem tudtak megfelelő erőt a térségbe irányítani. Ezt használta ki a 6. szovjet gárda-lövészhadtest három lövészhadosztálya, december 5-én Böhönye–Marcali között áttörte a hézagos német védelmet, és elérte a Szőkedencs–Balatonkeresztúr közötti országutat.

Súlyos harcok folytak Marcali és Balatonkeresztúr között is, a 10. gárda-légidesszanthadosztály a Balaton-parti műúton és attól délre támadott. Miközben a német csapatok elkeseredetten védekeztek Balatonberény körzetében, a magyar 8. gyaloghadosztály csapatai kiürítették Balatonszentgyörgyöt és a Zala folyó mögé vonultak vissza. A szovjet harcfelderítő csoportok az esti órákban a Kis-Balaton áttekinthetetlen nádasain keresztül több ponton átszivárogtak a szakadozott német–magyar védelmen, s megközelítették Keszthelyt.[13] December 7-én a szovjet 113. lövészhadosztály megközelítette a Somogysámsontól délnyugatra húzódó Marótvölgyi-csatornát, a német 32. lovasezred azonban visszaverte a szovjet erőket, és elfoglalta Horvátkút községet. Heves harcok dúltak ettől délre is, a szovjet csapatok elfoglalták Nagyszakácsit, de a német „Brandenburg" harccsoport csapatai visszavetették őket és 5 km-re törtek előre délkelet irányba, Szenyér község felé. Böhönyétől 5 km-re északra és 4 km-re északkeletre, valamint Nagybajomtól 3 km-re északnyugatra, 2 km-re északra és 1 km-re keletre a német „Brandenburg" harccsoport három zászlóalja, valamint az itt bevetett „Rudno" rohamzászlóalj és a 98. hegyiezred három zászlóalja (összesen 3 db páncéltörő ágyúval és egy gyalogsági ágyús üteggel) szilárdan tartotta védelmi állásait.[14] Ugyanakkor Nagybajomtól délre a szovjet 64. lövészhadtest erői támadtak, s így a német LXVIII. hadtest jobb szárnya a 44. gránátoshadosztály kénytelen volt kiüríteni Barcsot és tizenkét zászlóaljával visszavonulni a Rinya-patak, Nagyatád és Babócsa közti vonal mögé.

Mivel a szovjet csapások egyértelműen a német LXVIII. hadtest északi szárnyának átkarolására utaltak, a német 2. páncélos hadsereg parancsnoka, de Angelis tábornok a hadtest balszárnyát biztosító német 3. lovasdandárt ellenlökések végrehajtására utasította. December 8-án hajnalban a lovasdandár tizenegy ágyús ütegének tüzérségi előkészítésével és támogatása mellett, valamint a német 10. csapatrepülő- és 2. zuhanóbombázó-ezredek kötelékeinek támogatásával nagy erejű ellenlökést indított a szovjet 6. gárda-lövészhadtest ellen. A lovasdandár jobb szárnyán 1944. december 8-án reggel a 99. hegyiezred a 3. nehéz lovas- osztály és a 69. rohamlövegosztály 12 db rohamlövege heves harcok után visszafoglalta a szovjet 20. gárda-lövészhadosztálytól Marcalit. Ugyanakkor ettől délre Mesztegnyő térségében, a szovjet 113. lövészhadosztály sávjában a német 32/II. lovasosztály Gadányt, a 32/I. lovasosztály pedig Nagyszakácsit foglalta vissza. Ettől délkeletre a Böhönye észak-északkelet, Nagybajom északnyugat-északkelet-kelet terepszakaszon változatlanul heves harcok során jelentősebb változások nem történtek.[15]

Nagyszakácsi szemtanúk így emlékeznek a harcokra: December 6-án érkeztek ide az oroszok Nagyszakácsiba. Kezdetben itt nem volt még német ellenállás. Sokan menekültek a Szőlőhegyre a faluból, mert féltek. A szőlőhegy a falutól keletre található, így az ott tartózkodókat az oroszok először érték el és összeszedve őket Mesztegnyőre szállították. Ott egy pajtában voltak bezárva, és mindenkit kihallgattak. Közülük a többségnek kb. 10 nap múlva sikerült hazajönni, de voltak olyanok is, akik végig Mesztegnyőn maradtak. Nálunk lovaskatonák harcoltak legtöbben a németek között, de sok német repülő is támadott december 8-án. A házak többfelé felgyulladtak, mi is vittük ki az udvarra a bútort, a gabonát és egyéb értékeinket, mert nem messze tőlünk égett egy ház és féltünk, hogy a mi zsuppos házunk is felgyullad. Annyira bombáztak és lőttek, hogy még a telefondróton is belek és testrészek lógtak. Ekkor az oroszokat kiverték, akik csak 1945. március végén értek ide, de akkor pár nap után továbbhaladtak.[16] December 6-án az oroszok elvitték Nagy Istvánt

[13] *Veress D. Csaba:* i.m. 46. old.

[14] *Borus József:* i.m. 224. old.

[15] *Veress D. Csaba:* i.m. 47. old.

[16] Klujber Gézáné és Tóth Jánosné visszaemlékezése

Sósgátpusztáról tolmácsolni, aki elmondta, hogy a Nagyszakácsi felé előrenyomuló szovjet csapatokat december 7-én és 8-án nagyon erős támadás érte, e súlyos harcokat kihasználva tudott ő is megszökni tőlük.[17]

Ezekben a napokban a front legnyugatabbra Mesztegnyő és Nagyszakácsi között húzódott, és kezdett kialakulni az a kiszögellés, amely miatt állandó német támadásnak lett kitéve Mesztegnyő község. Hasonlóan a nagybajomi német térnyeréshez, amely miatt a szovjetek indítottak meg-megújuló támadást.

December 8-án 9 órakor kapta meg a Déli hadseregcsoport Hitler távirati parancsát a további magyarországi hadviselésre: „A 2. páncélos hadseregnek a 3. lovasdandár most odaszállított erőivel nemcsak meg kell akadályoznia az 57. szovjet hadsereg nyugati előnyomulását, hanem neki kell támadásba átmennie, és az arcvonalat először Kaposvár magasságába előrenyomni."[18]

Ez teljesen irreális parancs volt, nem is tudták a németek teljesíteni. Az itt harcoló német alakulatok hiányosan voltak feltöltve sok helyről összeállított, főként osztrák és bajor származású katonákkal. Nagyon sok volt köztük a fiatal, akik a háború kezdete óta harcoltak. A XXII. hegyihadtest katonái között Afrikában a Kaukázusban, Görögországban és Jugoszláviában harcoló katonák is voltak.[19]

A december 7-i német térnyerés következtében a Mesztegnyő és Szakácsi között harcoló szovjet alakulatok utánpótlása a Kopári (Libickozma felé vezető) földúton történt. Az 57. szovjet hadsereg 6. gárda-lövészhadteste december 8-án ezen az úton vonult Mesztegnyő felé. Itt nagyon súlyos csapás érte a szovjeteket a 2. német zuhanóbombázó-ezred 3–4 repülőgépe részéről. A felvonuló szovjeteket géppuskatűzzel és bombákkal árasztották el, az utat kilométereken keresztül hullák, lódögök, szétlőtt kocsik és ágyúk borították. A falu lakói egybehangzóan állítják a csapás nagyságát.[20] A németek Mesztegnyőt is bombázták ekkor, és mozgócélra is lőttek. Az oroszok felvették ellenük a harcot pl.: Benkes Jánoséknál a támadó német gépeket a kertből géppuskázták. A németek felfedezték a géppuskásokat és rájuk fordulva bombát dobtak le. A menekülő oroszok a pinceajtóval együtt zuhantak az óvóhelyre.[21] Másnap, december 9-én, Mesztegnyő, Hosszúvíz és Cserfekvés lakosait a szovjetek kirendelték, hogy tisztítsák meg a Kopári utat. Estére azonban hazaengedték őket.

Az idevezényelt alakulatokkal a németeknek sikerült a front északi szakaszát stabilizálni. Maximilian de Angelis a 2. német páncélos hadsereg parancsnoka 1944. december 10-én a front Balatonmáriától–Nagybajomig tartó északi szárnyát a XXII. hegyihadtestnek rendelte alá, melyet december 8-án rendeltek a térségbe (ellensúlyozandó a Szt. László hadosztály átirányítását a Margit vonal Balaton és Velencei-tó közti szakaszába).[22] A hegyi csapatok parancsnoka Lanz tábornok, az ormándpusztai Somssich kastélyban állította fel parancsnokságát. Az elhárítással rittmeister von Lentke és rittmeister von Amittsell foglalkoztak. Mindketten idős tisztek voltak, Kelet-Poroszországból származtak és már az első világháborúban is harcoltak. Jól beszéltek oroszul és a szovjet hadifoglyokat ők hallgatták ki. A hadifoglyokat egyébként Ormándpusztán tartották fogva és itt gyűjtötték össze a zsákmányolt szovjet fegyvereket is.[23]

A XXII. hegyihadtest önállósága kedvezett a védelem szervezésének. Bár a térségben súlyos harcok folytak, a szovjet erők célja, a kanizsai olajmezők elfoglalása és a Balatontól északkeletre harcoló Fretter-Pico csoport bekerítése, meghiúsult. Igaz, hogy meghiúsult a németek Kaposvár irányába történő előrenyomulása is.

Ezekben a napokban is súlyos harcok folynak térségünkben. December 11-én, 12-én Mesztegnyő irányába erős támadást hajt végre a német 3. lovasdandár jobbszárnya, a 32. lovas és a

[17] Várhelyi Istvánné visszaemlékezése

[18] *Borus József:* i.m. 225. old.

[19] Horváth Gyula visszaemlékezése

[20] Vízvári János és Boda Ferenc visszaemlékezése

[21] Benkes László visszaemlékezése

[22] *Borus József:* i.m. 225. old.

[23] Horváth Gyula visszaemlékezése

99. hegyiezredek, a 3. nehéz lovasosztály és a 69. rohamlövegosztály.[24] Az itteni szovjet csapatok szívósan védekeztek, a kilőttek egy német rohamlöveget, mire a német támadás Gadánytól 2 km-re délkeletre Mesztegnyő északi szélénél elakadt.

Kivonták a „Brandenburg" hadosztályt és Németországba küldték feltöltésre. Befejeződött a 3. lovasdandárnak a 2. német páncélos hadsereghez való szállítása.[25]

December 13-án változatlan erővel folyt a harc Mesztegnyőnél. Így emlékeznek a szemtanúk: december 12-én Sósgátpusztánál nagy ütközet volt. Lementünk a pincébe és hallottuk, hogy egész éjszaka folyik a harc. Az orosz sebesültek jajgattak és kérték a vizet. A lepedőket és az ágyneműt tépték szét sebkötözés céljából. 12-éről 13-ára virradó hajnalban már német beszédet hallottunk, mert a németek ekkor elfoglalták a hegyet és Sósgátpusztát is. Ezután Tapsonyba telepítették az itt lakókat.[26]

A következő napon a 2. páncélos hadsereg parancsnoka kéri az OKW (Wehrmacht főparancsnokság) hozzájárulását a nagybajomi kiszögellés feladásához. Túlságosan sok erőt köt le e terület tartása. Ha visszavonulhatnának, akkor a rövidesen kivonásra kerülő Szent László hadosztály hiányát jobban elviselik. Guderian vezérezredes parancsa az, hogy nem lehet visszavonulni. [27]

December 15-e a hónap eddigi „legcsendesebb" napja, a front egész szakaszán egyensúlyi helyzet alakult ki.[28] A harcok fő színhelye ekkor a Székesfehérvár–Budapest környéki terület volt. A szovjetek ott támadtak erősebben, a németeknek pedig kevés volt az erejük ahhoz, hogy támadást indítsanak az egész frontszakaszon. A 2. német páncélos hadsereg északon kiépíti kapcsolatait a 3. magyar hadsereggel és így újra összeállt a front.

December 16-án a XXII. hegyihadtestnél a 3. lovasdandár többnapi szünet után ismét támadást kezdeményezett Mesztegnyőnél. A több irányból indított támadás a falu déli részén eredményes, a németek betörtek a kétsoros Proletárba (ma Béka utca). Itt súlyos utcai harcok dúltak.[29]

Lassú Lászlóné így emlékezik: December 16-án történt a támadás dél körül. Édesapám nagyon félt, mert katonaviselt volt és sejtette, hogy mi várható. Mi aknatalálatot kaptunk, ami az egész ház tetejét levágta, és az ajtó előtt lévő két nagy fát derékban letörte. A cserepek és az üveg mind omlott le ránk. Egy szilánk apám torkát érte, nem is tudott szólni, csak felnézett Anyámra és abban a pillanatban meghalt. Húszan tartózkodtunk ott, a többieknek nem lett bajuk. Az oroszok kituszkoltak bennünket, és az istálló előtt egy fiatal német katona holtteste feküdt a leomlott fal alatt. A németeket rövid idő múlva visszaverték. A Pataksűrű felől jött a támadás. Amikor mentünk az utcán, láttunk német halottat, akit a támadáskor társai bevittek egy házba, de már meghalt. Az oroszok kihúzták az udvarra és puskatussal ütötték a fejét. Az ezután következő napokban is nagyon heves harcok voltak. Apámat nem tudtuk eltemetni, mert egy hétig állandóan támadtak a németek. Az oroszok tartották magukat. Három nap múlva tudtuk csak szegény apámat eltemetni, egy lepedőbe csavartuk bele, de ezt a temetést is csak több részletben tudtuk befejezni, mert állandóan harcoltak.[30]

A szovjet csapatok ellentámadását a nap folyamán odavezérelt harckocsik is támogatták, és a németeket visszavetették a kiindulási állásaikba. December 17-én az egész front legsúlyosabb harcai Mesztegnyő térségében folytak. A községből kiinduló szovjet csapatok a 113. lövészhadosztály katonái több tucat harckocsi és csatarepülő támogatásával támadták a német 3. lovasdandár jobb szárnyát. A támadás a németeket északnyugatra Gadány keleti széléig szorítja vissza, délnyugaton pedig az erdő széléig és a Szenyértől északkeletre levő területre.[31]

---

[24] *Borus József:* i.m. 227. old.

[25] *Borus József:* i.m. 229. old.

[26] Várhelyi Istvánné visszaemlékezése

[27] *Borus József:* i.m. 231. old.

[28] *Borus József:* i.m. 232. old.

[29] *Borus József:* i.m. 233. old.

[30] Lassú Lászlóné visszaemlékezése

[31] *Borus József:* i.m. 234. old.

Szántó Jánosné így emlékezik vissza a harcokra: Mi a családunkkal a szőlőhegyre menekültünk ki, mint sok mesztegnyői. Édesapám vitt ki bennünket, mert azt gondolta, hogy ez biztosabb hely, mint a falu. Az oroszok december 17-én a Gadányi-csert támadták. Mi pedig a völgyben lent húzódtunk meg a pincében. Ebédfőzés közben bejött hozzánk egy német katona, nem volt öt percig, és elkezdték aknázni az épületet. Nyakas Istvánné és az öcsém a helyszínen meghaltak. Édesanyám, a húgom Nyakas Magdi és a nővére, valamint én súlyosan megsebesültünk. A hegyen tartózkodó férfiak bekötöttek bennünket, és Félix Sándor bácsi csikólovát befogva Gadányba indultunk, mert ott volt a német segélyhely. Sajnos csak pár száz métert mehettünk, mert erős aknatűzbe kerültünk. A ló felfutott a dombtetőre, majd egy találattól eldőlt, én leugrottam és visszafutottam a völgybe. Itt mindannyian lefeküdtünk, mert aknázni kezdtek bennünket. A fagyos föld a testünk melegétől felengedett. Azt nem tudom, hogy anyám és húgom meddig éltek még ezután, de nagyon súlyos sérülésük volt és a lovas kocsin maradtak, nem tudtunk nekik segíteni a nagy tüzelés miatt. A tankok állandóan dübörögtek, repülők röpködtek felettünk, nagy volt a csatazaj. A harcok szünetében visszamentünk a pincébe. Engem felváltva vittek a férfiak. A borzalmakat fokozta, hogy éjjel az oroszok bejöttek a búvóhelyünkre és el akarták vinni a nőket, majd amikor a férfiak megakarták akadályozni, (Kerecsényi Lajos, Nyakas Viktor és Csutak Pál) akkor elvitték őket. Ezután a nőkért jöttek vissza. Kerecsényi Lajosné és Labanc Margit, Nyakas Viktorék szolgálója került sorra. A gyermekes anyákat Nyakas Viktornét és Miklós Lászlónét nem vitték el. A háború után találták meg a férfiakat egy pincébe berobbantva, a nőket pedig agyonlőve a szőlősorok között. Ezek után mi visszamentünk a faluba.[32]

A heves harcokra jellemző, hogy a szőlőhegy északi része többször cserélt gazdát, a pincében tartózkodók csak a beszédből hallották, hogy német vagy orosz kézen van a terület.

Idős Boda Sándor így emlékezik: Hajnalban dörömböltek a pinceajtón. Akartam felkelni, hogy ajtót nyissak, de egy géppisztoly-sorozatot engedtek a zárba, amely a fejem fölött pár centivel csapódott a falba. Bejött három orosz tiszt, mi felálltunk, és odajött hozzám. Leveszi a sapkát a fejemről és azt mondja: „Nyemecki oficér", és őrt állítottak az ajtóba. Az őr egy idős kozák, és amikor megkíváltuk, elfogadta az ételt, majd jelbeszéddel mutatta, hogy menekűljünk, mert ha visszajönnek, megölnek bennünket. Kilesett és intett, hogy mehetünk. Elindultunk a falu felé a két front között és szerencsésen hazaértünk. A Malom-árok hídjánál egy megsüllyedt orosz sebesültszállító kocsit láttunk, amelyik tele volt sebesülttel, és a kocsi alján csöpögött le a vér.[33]

December 17-én annak ellenére, hogy súlyos harcok folytak a 2. páncélos hadsereg frontvonalának több szakaszán, mégis kivonták az elit Szent László alakulat ejtőernyőseit és Mórnál vetették be őket. Helyette ideküldték az 1009. erődzászlóaljat és a 4. lovasdandárt, hogy egyesítsék a 3. és 4. lovasdandárt egy lovashadtestbe.

A Dél hadseregcsoport parancsnokságának terve szerint az elmúlt napok szovjet térnyerését december 18-án fel kell számolni és a XXII. hegyihadtest indítson támadást Mesztegnyőnél. A német 99. hegyiezred három zászlóalja és a 69. páncélvadászosztály Szenyér körzetéből kiindulva támadást indított északkelet irányban Mesztegnyő felé. A szovjetek három darab T-34-es és 2 db KV-85-ös harckocsit veszítettek és visszavonultak. A front a szenyéri erdő keleti szélénél állt meg. A falu északi térségében folyó harcok következtében Gadányt a németek délről 1 km-re megközelítették.[34]

A község lakói sokat szenvedtek ezekben a napokban, mert a falu vagy a frontvonal volt, vagy közvetlen mögötte helyezkedett el. Még nem kellett tömegesen menekülni, de egyre többen a távozást választották. Elsők között ment el a faluból Kertész Pál családja, mert állandó inzultusnak voltak kitéve a szovjetek részéről. Rendszeresek voltak a német repülőtámadások, több ház elégett, és sok épület megrongálódott. Az egyik elsősegélyhely Kálóczi Ferencék házában volt. Állandóan érkeztek a szovjet sebesültek, és ezeket a falusi lakosok fogaton vitték hátra Libickozma és Öreglak községekben kórházi kezelésre. A halottakat a mérlegház melletti Krisztus szobor körül temették el. A polgári sebesülteket is ellátták, mivel

[32] Szántó Jánosné visszaemlékezése

[33] id. Boda Sándor visszaemlékezése

[34] *Borus József:* i.m. 235. old.

ilyenek is voltak. Pl: Kövesdi Jánosék házába be akartak menni az oroszok, mert nők tartózkodtak bent. Az asszonyok belül jól elreteszelték az ajtót, és ezért a katonák mérgükben kézigránátot dobtak be az ablakon. Többen megsebesültek. Barcsi Bözsi néni, Kövesdi Klári anyja és a kis Kövesdi Sanyika.[35]

Rumiék pincéjében a oda behúzódókat érte állandó inzultus. A nőkre dunyhát raktak és azt befedték répával, és így bújtatták őket. Az asszonyok bekormozták magukat, hogy öregnek látsszanak. Sokan köhögtek és betegséget színleltek, hogy elriasszák az oroszokat.

A falu barokk temploma német tüzérségi tüzet kapott, a déli oldala több helyen beszakadt, a tetőzet megsérült és a toronysisak is tönkrement. A németek a falut a Gadányi-cserből jól belátták, és mozgásra vagy füstre azonnal tüzeltek.

A Kossuth utca 3. szám alatti házban a déli szobában bunkert ástak az oroszok és páncéltörő ágyúval onnan lőttek ki a németekre a szőlőhegy felé. A második lövés után a németek lelőtték a ház sarkát és a bentlévőknek menekülniük kellett.[36]

A harcok tovább folytatódtak december 19-én éjjel, majd 20-án egész nap. A szovjet támadások erős tüzérségi támogatással, mesterséges köd leple alatt, számos harckocsi bevetésével, a községtől nyugat-északnyugati irányban folytak. A németek utolsó erőikkel tartják vonalaikat, illetve reteszelik el a szovjet betöréseket. Délnyugatra viszont sikeresen nyomulnak előre a szovjet csapatok egészen a Szenyértől keletre levő erdőig.[37]

Erre a támadásra így emlékezik egy szemtanú: 15 éves gyermek voltam és nagyon érdekelt a háború. Már reggel hallottam, hogy a falutól nyugatra a Gátradűlő nevű határrészen berregtek a tankok és nagyon készülődtek az oroszok. Felmásztam a szalmakazal tetejére és onnan néztem a támadást. A tankok vonalban mentek a német állások felé, a legszélső a gadányi miscúton ment, a többiek vele párhuzamban. A gyalogság a tankok mögé felfejlődve vonult a német állások felé. Amikor kiértek a domb gerince mögötti takarásból és megközelítették a németeknek a gadányi szőlőhegy szélénél lévő állásait, azok tüzelni kezdtek. A német vonalat megközelítő tankok közül egy kigyulladt, füst csapott ki belőle, majd egy másik is megsérült. Ekkor egy orosz tank előrerohant és egyhelyben körbe-körbe járt. Ezután a támadás abbamaradt, az oroszok visszavonultak. A háború után, amikor hazajöttünk 1945 áprilisában, kimentem megnézni a csata helyét. Az orosz tankokban még bent voltak a katonák holttestei egész apróra összegyve, elszenesedve. Az orosz tank pedig egy német katonát taposott agyon, akinek a sisakját és a zubbonyát is lehetett a gödörben látni.[38]

Ugyanekkor a falutól délre is voltak harcok, itt is a szovjetek intéztek támadást és sikerült nekik a németeket a pusztaszentegyházi tábla közepén húzódó frontszakaszról egészen a szenyéri erdő keleti szélégi visszanyomni.[39]

A korábbi német átcsoportosításokból, táviratokból és hadi jelentésekből az derült ki, hogy a magyarországi front fő része nem annyira a 2. páncélos hadsereg frontszakasza volt, hanem a Mór–Székesfehérvár–Budapest vonal. A Balatontól a Dráváig húzódó frontszakasznak az adta a jelentőségét, hogy a németek egyik utolsó olajforrását a Nagykanizsa környéki olajmezőt védte. Ez az oka annak, hogy a 4. lovasdandárt Hans Friessner kérése ellenére a 2. német páncélos hadsereghez helyezték, „...mivel a Führer különös súlyt helyez a 2. páncélos hadsereg mögött fekvő olajterület biztosítására".

A mesztegnyői szovjet térnyerés komoly gondot okozott de Angelisnek és kérte, hogy engedélyezzék a nagybajomi kiszögellés feladását, hogy az ott felszabaduló erőket a mesztegnyői szovjet térnyerés felszámolására fektessék be. Helmut von Grolman a Dél Hadseregcsoport vezérkari főnöke nem engedélyezte a kiszögellés feladását, mert a nagybajomi „bástya" jelentős erőket kötött le az 57. szovjet hadseregből. Von Nostitz ezredes a 2. német páncélos hadsereg vezérkari főnöke is kérte a cselekvési szabadságot Nagybajomnál, mert félt, hogy Mesztegnyőnél a szovjetek páncélos áttörést hajtanak végre. Guderian vezérezredes

---

[35] Nyakas Lászlóné visszaemlékezése

[36] Rumi Mihályné visszaemlékezése

[37] *Borus József:* i.m. 236. old.

[38] Nyakas László visszaemlékezése

[39] *Borus József:* i.m. 236. old.

azonban közölte az OKH (a német szárazföldi csapatok főparancsnoksága) döntését von Grolmannal, miszerint nem engedélyezik a 2. német páncélos hadsereg frontvonalának visszavételét Nagybajomnál. A 2. német páncélos hadsereg az arcvonalat nem vetheti vissza, csak előrehelyezheti. A frontvonal biztonsága érdekében áthelyezték a 4. lovasdandárt és a 208. harckocsiosztályt a 2. német páncélos hadsereghez. Bár von Grolman szerint ezekre az erőkre nagyobb szükség lenne Székesfehérvárnál, mint a Balatontól délre, mert ez nyugalmasabb front, mint Fehérvár környéke.[40]

1944. december 20-ától az 57. szovjet hadsereg ellen harcoló LXVIII. gyalogos- és a XXII. hegyihadtestek fokozatos védelembe mentek át a frontszakaszon. A december 19-én este 22 órakor leadott helyzetjelentés szerint kb. 100 km frontszakaszt védő 2. német páncélos hadsereg hadtestjei 31 zászlóaljból álltak 8413 főnyi létszámmal.[41] Ezzel szemben az 57. szovjet hadsereg parancsnoka M. N. Sarohin vezérezredes azt írta visszaemlékezéseiben, hogy a 2. páncélos hadseregnek mintegy hetvenezer katonája, több mint ezer lövege és 100–150 db tankja van.[42]

A majdnem tízszeres különbségnek több oka lehet. A németek állandó átcsoportosításaikkal nagyobb erő látszatát keltették, azonkívül egy nagyobb hadsereg legyőzése mindig nagyobb dicsőségnek számít. Ez a hadsereg inkább csak nevében volt páncélos, mint ahogy Maximilian de Angelis nyilatkozta Gosztonyi Péternek beszélgetésük alkalmával. De alátámasztják ezt a mesztegnyőiek visszaemlékezései is, akik többször hangoztatták, hogy a fronton nagyon kevés német katonát láttak.

1944. december 20-a és 1945 március eleje között a somogyi arcvonal erői kiegyenlítődnek. Ez nem vonatkozik azonban Mesztegnyő térségére, mert itt továbbra is folytak század, zászlóalj nagyságú erők összecsapásai. A németek félnek, hogy egy komoly szovjet támadás áttörheti a vonalat és veszélybe kerül a kanizsai olajmező. Ennek ellenére nem irányítják a XXII. hegyihadtest sávjába a német 4. lovasdandárt és a 208. harckocsiosztályt, ahogyan azt korábban tervezték, sőt kivonják a magyar Szent László gyaloghadosztályt. Ezeket a kivont illetve elirányított erőket Székesfehérvárnál vetették be, mert a Margit-vonal bal szárnyának megerősítésével a budapesti német és magyar csapatok bekerítését akarták meghiúsítani.

Benkes Anita

(A tanulmány befejező részét következő számunkban közöljük. *Szerk.*)

[40] *Borus József:* i.m. 236. old.

[41] *Borus József:* i.m. 237. old.

[42] M. N. Sarohin visszaemlékezése. Sorsforduló. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága 1971. 116. old.

[43] *Veress D. Csaba:* i.m. 47. old.